

بررسی کیفیت‌های کالبدی-فضایی در پایداری محله با رویکرد پیاده‌مداری (نمونه موردی: محله ناژوان)

چکیده

پایداری به دو شاخص محیطی و غیرمحیطی تقسیم می‌شود که شاخص محیطی شامل بُعد کالبدی-فضایی و زیست‌محیطی است و شاخص غیرمحیطی به بُعد اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی تقسیم می‌شوند. هدف این پژوهش سنجش ادراک کیفیت پایداری محله ناژوان شهرستان اصفهان است. شناسایی عوامل و شاخص‌های مؤثر بر این کیفیت بر این کیفیت و ارتقای پایداری این محله است. تحقیق حاضر به لحاظ ماهیت از نوع تحقیقات توصیفی-تحلیلی و به لحاظ زمانی از نوع مقطعی آینده‌نگر و به لحاظ هدف کاربردی و به لحاظ فرآیند جزو روش کیفی محسوب می‌شود. ابزار گردآوری اولیه در مطالعه حاضر، پرسش‌نامه مبتنی بر ابعاد مختلف متغیرهای تحقیق جهت ارزیابی نظرات ساکنین محله ناژوان در بافت میانی شهری شهرستان اصفهان در پاییز سال ۹۹ است. در همین راستا، تعداد ۱۰۰ پرسش‌نامه محقق‌ساخته بین شهروندان ساکن در این محله توزیع شد و نتایج به‌دست آمده براساس آزمون‌های تی، آنووا و تحلیل رگرسیون تحلیل و تفسیر می‌شود. تعداد نمونه و پرسش‌نامه‌های جمع‌آوری‌شده، ۱۰۰ عدد بوده است که خروجی آن به‌صورت توصیفی و تبیینی از طریق نرم‌افزار spss گزارش می‌شود. نتایج تحقیق، نشان می‌دهد که شاخص غیرمحیطی بیشترین اثرگذاری را دارد که شامل مؤلفه‌های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی است که مؤلفه فرهنگی بیشترین تأثیر را دارد. و عوامل کالبدی-فضایی نیز بر کیفیت ادراک محیطی تأثیرگذار هستند.

اهداف پژوهش:

۱. تبیین اصول، مؤلفه‌ها و شاخص‌های کیفیت فضایی مؤثر بر پایداری محلات شهری.
۲. ارائه روشی در ساختار محلات شهری برای نیل به مفهوم پایداری از طریق راهبردهای طراحی معماری.

سؤالات پژوهش:

۱. اصول، مؤلفه‌ها و شاخص‌های کیفیت فضایی مؤثر بر پایداری محلات شهری چیست؟
۲. چگونه و از چه طریق می‌توان در ساختار محلات شهری به مفهوم پایداری از طریق راهبردهای طراحی معماری دست یافت؟

کلیدواژه‌ها: پایداری، کیفیت محله، کیفیت فضایی، پیاده راه، محله.

مقدمه

در گذشته به واسطه تعاملات اجتماعی و پایداری زیستی شاهد سرزندگی و پویایی در محلات شهری بوده ایم. با توجه به پیشرفت صنعتی و وارد شدن ماشین به عرصه شهری، حضور انسان ها رفته رفته کم رنگ و اولویت به ماشین داده شد. این امر شهرها را دچار چالش های اجتماعی، فرهنگی و... کرده است. این مسئله متخصصان را بر آن داشت که به دنبال تعامل میان جامعه صنعتی و سرزندگی در سایه پایداری زیستی باشند. توسعه بی حد و مرز شهرهای بزرگ، چاره ای جز توجه به محله محوری و مشارکت شهروندان در اداره شهر باقی نگذاشته است. امروزه ابعاد انسانی محله بیش از هر زمان دیگر مورد توجه طراحان شهری قرار گرفته است (ژل، ۲۰۰۴). در گذشته محله تحت شرایط اجتماعی- اقتصادی زمان خود کارکردی مناسب به عنوان سکونتگاه در قالب سلول های شهری ارائه می داد. در دوران معاصر گسسته شدن محلات و پیدایش فضاهای جدید شهری با معیارهای بیگانه با فرهنگ بومی، درواقع، تبلور فضایی تغییرات مزبور در اوضاع اقتصادی- اجتماعی کشور است (پاکزاد و جهان شاه، ۱۳۸۶). پایداری اجتماعی اصول سیاسی و اجتماعی را با مسائل مربوط به مشارکت، شادی، رفاه و کیفیت زندگی ترکیب می کند پس مفهوم پایداری نیازمند یک شبکه کالبدی- اجتماعی است (ضرغامی، ۱۳۸۷).

کیفیت های مکانی (شامل سرزندگی، دسترسی، اجتماعی، زیست محیطی و...) یا کیفیت های کالبدی- فضایی بر روی پایداری محلات تأثیرگذار است. هم اکنون در طراحی و ساماندهی محلات پایدار، توجه به افزایش حیات اجتماعی و اختیاری ساکنان به منظور ارتقای پایداری اجتماعی، مورد تأکید است. حضور و فعالیت پیاده در محله، ضامن حیات و زندگی روزمره شهروندان است؛ از این رو، ایجاد محلات و فضاهای محله ای مناسب برای حضور اختیاری و اجتماعی عابرین پیاده، راهکاری در جهت مشمولیت اجتماعی و فضایی و تحقق پایداری اجتماعی است؛ بنابراین تبیین و شناسایی معیارهای مؤثر در برنامه ریزی و طراحی محلات پایدار ما را یاری می رساند (خلوصی و همکاران، ۱۳۹۲). در تحقیق حاضر مؤلفه هایی همچون کالبدی- فضایی، اجتماعی، اقتصادی، زیست محیطی و فرهنگی در پایداری محلات بررسی خواهد شد. اهمیت تحقیق حاضر، توجه به پایداری اجتماعی و الزام در خلق فضاهای اجتماع پذیر برای جوامع انسانی به عنوان سرمایه اجتماعی، در روند توسعه شهرها در عصر بحران هویت اجتماعی در سایه توجه به ماشین و توسعه مسیرهای سواره رو (شامل اتوبان، بزرگراه و خیابان) و نیاز به باز زنده سازی مفاهیم اجتماعی با رویکرد توسعه محلات شهری و مکان های جمعی، پویا و سرزنده است. هدف از پژوهش رسیدن به محله ای پایدار، سرزنده و افزایش تعاملات اجتماعی مردم محله است.

از پژوهش های زیر می توان به عنوان پیشینه نام برد: تونی گارنیه (۱۹۱۷) در تحقیق خود به موقعیت غیرانفعالی انسان در مقابل محیط جهت یابی عابران پیاده در محیط های شهری تأکید می کند. به نظر او به طور کلی حرکت و رفتار عابر پیاده، متأثر از پارامترهای کالبدی - فضایی است. گروه ام برانت لند (۱۹۸۷) مفهوم معماری پایدار عمدتاً بر دو اصل تکیه دارد؛ گروهی که به طراحی ساختمان براساس ارتباط و تأثیر آن بر محیط زیست توجه

داشته و گروه دیگری که به کاهش مصرف انرژی در ساختمان اشاره دارد. ریچارد راجرز (۲۰۰۷) طراحی پایدار قصد دارد تا با نیازهای آینده روبه‌رو شود، بدون آنکه منابع طبیعی باقی‌مانده برای نسل آینده را از بین ببرد. در مورد ساختمان‌ها، طراحی پایدار به کارایی منابع، انرژی حداقل، انعطاف‌پذیری و عمر طولانی، اشاره می‌کند. لی چو گویل چارلز (۲۰۰۸) کمبود تسهیلات عمومی همچون مدارس و فضاهای سبز در محله‌ها باعث ناپایداری این شهر شده است. سان وی و فان جی (۲۰۱۰) به‌طور کلی سطح توسعه پایدار شهرهای معدنی نسبت به میانگین شهرهای سراسر کشور پایین‌تر است. دمپسی و همکاران (۲۰۱۲) تراکم مسکونی محله‌ای یک اثر مثبت بر استفاده از خدمات محله‌ای و تسهیلات دارد. تحقیق حاضر به لحاظ ماهیت از نوع تحقیقات توصیفی-تحلیلی و به لحاظ زمانی از نوع مقطعی آینده‌نگر و به لحاظ هدف کاربردی و به لحاظ فرآیند جز روش کیفی محسوب می‌شود. ابزار گردآوری اولیه در مطالعه حاضر، پرسش‌نامه مبتنی بر ابعاد مختلف متغیرهای تحقیق (مؤلفه‌های محیطی و غیرمحیطی محله پایدار) جهت ارزیابی نظرات ساکنین محله ناژوان در بافت میانی شهری شهرستان اصفهان در پاییز سال ۹۹ و با جمعیت ۳۲۰۰۰ است. سؤالات ما از نوع ترکیبی، رتبه‌ای و هم از طیف لیکرت می‌باشد. از آنجایی که متغیرها یعنی زیست‌محیطی، کالبدی فضایی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی است به کیفیت محله پایدار می‌پردازد و نیز ویژگی عمومی و فردی پاسخ‌گویان و میانگین متغیرهای اصلی تحقیق را توصیف می‌کند و با استفاده تحلیل‌هایی همچون تحلیل‌های رگرسیون و تحلیل همبستگی و تحلیل مسیر و میزان روابط و تأثیرگذاری متغیرهای مستقل بر وابسته (کیفیت کالبدی-فضایی بر پایداری محله) و تأثیر عوامل فردی بر متغیرها را تحلیل و بررسی می‌کند. لذا روش تحقیقی توصیفی-تحلیلی برای پژوهش حاضر انتخاب شده است.

نتیجه‌گیری

الگوهای ارزیابی از محیط سکونت شهری می‌تواند در شناسایی وضع موجود، آگاهی از نقاط قوت، کاستی‌ها و نواقص احتمالی با هدف ارتقای کیفیت محیط‌های سکونتی مؤثر واقع گردد. یکی از بهترین الگوهای ارزیابی، استفاده از دیدگاه ساکنان در خصوص وضعیت موجود محل سکونتشان است. در پژوهش حاضر، چهار بُعد (کالبدی-فضایی، زیست‌محیطی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی) شامل سیزده شاخص قابل‌سنجش در سه سطح از نظر ساکنان محله ناژوان اصفهان، مورد ارزیابی قرار گرفت. در پژوهش حاضر تأثیر عوامل فردی و دو مؤلفه اصلی محیطی (با جز مؤلفه‌های زیست‌محیطی و کالبد-فضایی) و غیرمحیطی (با جز مؤلفه‌های فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی) بر پایداری محله نمونه، مورد بررسی قرار گرفت. براساس نتایج به‌دست آمده عوامل فردی تأثیر چندانی بر روی ادراک ساکنان نداشته است. در بخش پیش‌بینی تغییرات رابطه معناداری بین مؤلفه زیست‌محیطی و اقتصادی با ادراک ساکنان دیده نشد؛ درحالی‌که عوامل اجتماعی، فرهنگی و کالبدی-فضایی مؤثر بوده‌اند و بیشترین تأثیر را مؤلفه فرهنگی با امتیاز ۰.۶۰۱ دارد.

فهرست منابع و مآخذ:

- تبریزی، نازنین؛ زال، محمدحسن و جعفرپیشه، ملیکا. (۱۳۹۹). «نقش فعالیت‌های گردشگری در توسعه خدمات فرهنگی اکوسیستم‌های شهری (مطالعه موردی: منطقه ۳ شهر اصفهان)». پژوهش‌های جغرافیای برنامه‌ریزی شهری، ۸(۱)، ۱۱۵-۱۳۶.
- توانا، مصطفی؛ نوریان، فرشاد. (۱۳۹۶). «سنجش پایداری اجتماعی در محلات پراکنده‌رو (مطالعه موردی: محله شادآباد تهران)». پژوهش‌های جغرافیای انسانی، ۴۹(۴)، ۸۸۵-۹۰۰.
- حاجی علی‌اکبری، کاوه. (۱۳۹۶). «شناسایی شاخص‌های مؤثر بر تحقق پایداری محله از جنبه کارکردی موردپژوهی: محلات دارای بافت فرسوده در شهر تهران. باغ نظر، ۱۴(۵۱)، ۴۵-۶۰.
- حافظی‌فر، مریم؛ حبیب، فرح و ذبیحی، حسین. (۱۳۹۸). «تحلیل تفسیری ساختاری معیارها و شاخص‌های پایداری اجتماعی در محلات شهری نمونه موردی: محلات شهر اردبیل». فصلنامه جغرافیا و توسعه، ۱۷(۵۷)، ۴۸-۳۱.
- حبیب، فرح. (۱۳۸۶). «رویکرد پایداری در متن شهرسازی». فصلنامه علوم و تکنولوژی محیط‌زیست، ۹(۱)، ۱۲۰-۱۱۱.
- خسرویگی برچلوئی، رضا و همکاران. (۱۳۹۳). «ارزیابی و اولویت‌بندی پایداری اجتماعی در نواحی شهری با استفاده از تکنیک تصمیم‌گیری چندمعیاره تاسیس فازی سلسله‌مراتبی (مطالعه موردی: شهر بندر ترکمن). جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، ۱۲(۲).
- رضا، برنا. (۱۳۹۶). «مطالعه شاخص‌های زیست اقلیمی مؤثر بر آسایش انسان (نمونه موردی: شهرستان بهبهان)، آمایش محیط، دوره ۱۲، شماره ۴۵، ۹۵-۱۱۷.
- شفیعا، محمدعلی؛ شفیع، سعید. (۱۳۹۱). «بررسی رابطه توسعه پایدار اجتماعی و سرمایه اجتماعی نمونه: ساکنان محله غیررسمی شمیران نو. جامعه‌شناسی کاربردی، ۲۳(۲)، ۱۶۴-۱۳۹.
- عبدالله‌زاده، سیده مهسا؛ ارژمند، محمود و امین‌پور، احمد. (۱۳۹۶). «ابعاد پایداری اجتماعی در کالبد محله‌های سنتی ایران، نمونه موردی: محله سنگ‌سیاه شیراز». معماری و شهرسازی آرمان‌شهر، ۱۰(۱۹)، ۵۴-۳۵.
- عزیزی، محمد مهدی؛ قرائی، آزاده. (۱۳۹۴). «برنامه‌ریزی کاربری زمین در راستای توسعه پایدار محله‌ای با تأکید بر بهینه‌سازی مصرف انرژی (مطالعه موردی: محله دروس، تهران). هویت شهر، ۹(۲۲)، ۵-۱۸.
- غفوریان، میترا؛ افشین مهر، وحید و نوروزی‌زاده، زهرا. (۱۳۹۶). «بازشناسی مؤلفه‌های پایداری اجتماعی مؤثر بر افزایش تعاملات اجتماعی در مجموعه‌های مسکونی (مطالعه موردی: محله اباذر، تهران)». هویت شهر، ۱۱(۲)، ۴۲-۳۱.

فرهودی، رحمت ا...؛ رهنمایی، محمدتقی و تیموری، ایرج. (۱۳۹۰). «سنجش توسعه پایدار محله‌های شهری با استفاده از منطق فازی و سیستم اطلاعات جغرافیایی (مطالعه موردی: منطقه ۱۷ شهرداری تهران)». پژوهش‌های جغرافیای انسانی، ۴۳(۷۷)، (۳)، ۸۹-۱۱۱.

قانع، محبوبه؛ اسمعیل‌پور، نجما و سرائی، محمدحسین. (۱۳۹۶). «سنجش کیفیت زندگی در محلات شهری در راستای ارتقاء کیفیت زندگی (مطالعه موردی: محله قلعه شهر بافق)». پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، ۸(۲۸)، ۲۱-۴۴.

کرمی، اسلام؛ پیر بابایی، محمدتقی. (۱۳۹۰). «نارضایتی از مکان پیرامون بافت‌های بازسازی‌شده؛ نمونه موردی بافت مسکونی پیرامون خیابان شهید نواب صفوی تهران». مدیریت شهری، دوره ۹، شماره ۲۷، ۱۸۲-۱۶۳.

کلانتری خلیل‌آباد، حسین؛ حقی، مهدی و دادخواه، محسن. (۱۳۹۳). «مؤلفه‌های اجتماعی الگوی شهرسازی ایرانی و اسلامی. نقش جهان». مطالعات نظری و فناوری‌های نوین معماری و شهرسازی، ۴(۱)، ۱۸-۲۶.

گلکار، کوروش. (۱۳۷۹). «مؤلفه‌های سازنده کیفیت طراحی شهری»، صفه، شماره ۳۲، ۶۵-۳۸.

لطفی، صدیقه؛ نیک‌پور، عامر و سلیمانی، محمد. (۱۳۹۸). «بررسی تأثیر فرم شهر بر میزان مصرف انرژی در بخش مسکونی مطالعه موردی: شهر همدان». فصلنامه شهر پایدار، ۲(۱)، ۱۰۹-۱۲۲.

مافی، عزت‌اله؛ عبدالله‌زاده، مهدی. (۱۳۹۶). «ارزیابی پایداری اجتماعی کلان‌شهر مشهد». پژوهش‌های بوم‌شناسی شهری، ۸(۱۵)، ۶۵-۷۸.

مبارکی، امید؛ فلاح‌پور، سجاد و نوروزی، امیر. (۱۳۹۶). «تحلیلی بر توسعه پایدار شهری؛ مطالعه موردی: مناطق شهری تبریز». کاربرد سیستم اطلاعات جغرافیایی و سنجش از دور در برنامه‌ریزی، دوره ۸، شماره ۱.

محمدی سنگ‌لی، خشایار؛ قرشی، سیده صدیقه. (۱۳۹۵). «توسعه پایدار شهری؛ رویکرد جهانی با راهکارهای محلی مطالعه موردی: بررسی معیارهای پایداری در معماری سنتی شهر یزد». شباک، دوره ۲، شماره ۴ و ۵ (پیاپی ۱۱ و ۱۲)، ۸۷-۹۹.

محمدی، مریم؛ خلوصی؛ امیرحسین. (۱۳۹۲). «تبیین شاخص‌های مؤثر بر افزایش قابلیت پیاده‌مداری به منظور ارتقای پایداری اجتماعی در محلات (محله چیدر)». معماری و شهرسازی پایدار، دوره ۱، شماره ۲، ۲۷-۱۳.

مفیدی شمیرانی، سید مجید؛ مضطرزاده، حامد. (۱۳۹۳). «تدوین معیارهای ساختار محلات شهری پایدار». باغ نظر، ۱۱(۲۹)، ۵۹-۷۰.

موسوی، میرنجم. (۱۳۹۱). «شکل پایدار شهر و عدالت اجتماعی (مطالعه موردی: شهر میاندوآب)». پژوهش‌های جغرافیای انسانی، ۴۴، ۱۹۲-۱۷۷.

ندایی طوسی، سحر؛ نوری، علیرضا. (۱۳۹۶). «ارزیابی یکپارچه عدالت بالفعل فضایی در دسترسی به تسهیلات پایه شهری به روش ارزیابی چندمعیاره فضایی؛ موردپژوهی: شهر اردبیل». صفه. ش ۳۳، ۲۷، ۱۳۶-۱۰۵.

Guillermo Rey Gozalo a, Juan Miguel Barrigón Morillas, David Montes González, Pedro Atanasio, M. (۲۰۱۷). Relationships among satisfaction noise perception and use of urban green spaces

Komeily, A, Ravi S. Srinivasan. (۲۰۱۵). A need for balance d approach to neighborhood sustainability assessments: A critical review and analysis

Lilah M. Basser. (۲۰۱۷). Neighborhood Environment and Cognition in Older Adults: A Systematic Review

Lotteau, M, Grace Yopez-Salmon, Nicolas S. (۲۰۱۵). Environmental assessment of sustainable neighborhood projects through NEST, a decision support tool for early stage urban planning

Maha, S. (۲۰۱۸). Sustainability and vernacular architecture: Rethinking what identity is.

Naghbi, E, Farah Habib, Shabani. (۲۰۱۵). Pedestrian Area Design to Promote Social Interaction (Case study: Isfahan Khajoo Neighborhood)

Ojonugwa Usman a , Andrew Adewale Alola, Asumadu Sarkodie, S. (۲۰۲۰). Assessment of the role of renewable energy consumption and trade policy on environmental degradation using innovation accounting: Evidence from the US.

Sakhinia, R ,Islam Karami, Mojtaba Rafieian Javan Forouzande. (۲۰۱۹). The Qualitative Indicators of the Cultural Sustainability in Relation to the Quantitative Indicators of the Physical Density (Case Study: The three Residential Complexes in Tabriz Metropolis)

Sharifi, A. (۲۰۱۵). From Garden City to Eco-urbanism: The quest for sustainable neighborhood development.

Sharifi, A, Akito M. (۲۰۱۲). A critical review of seven selected neighborhood sustainability assessment tools.

Subramanian, K, Shauhrat S. Chopra, Cakin Ezgi, Jiarun Liu, Xu Zizhen. (۲۰۲۰). Advancing Neighbourhood Sustainability Assessment by accounting for Sustainable Development Goals: A case study of Sha Tin neighbourhood in Hong Kong.

Suzzana M. Lee. (۲۰۱۷). The Relation of Perceived and Objective Environment Attributes to Neighborhood Satisfaction.

Xiangsheng Dou, Shasha Li and Jing Wang. (۲۰۱۳). Ecological Strategy of City Sustainable Development.

Yong Joong Kima, Woo Gon Kima , Hyung-Min Choia , Kullada Phetvaroonb. (2018). The effect of green human resource management on hotel employees' ecofriendly behavior and environmental performance.

Yunmi Park, George O Rogers. (2015). Neighborhood planning theory, guidelines, and research: Can area, population, and boundary guide conceptual framing.